

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

доц. Шаран В.Л.

15 вересня 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
АРТ-ТЕХНІКИ АКТИВІЗАЦІЇ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ ОСІБ З ВАДАМИ
РОЗВИТКУ

Галузь знань 22 Охорона здоров'я

Спеціальність 227 Фізична терапія, ерготерапія

Освітня програма Фізична терапія

Статус дисципліни вибіркова

Навчально-науковий інститут фізичної культури і здоров'я

Кафедра практичної психології

Мова навчання українська

Дані про вивчення дисципліни

Форма навчання	Курс	Семестр	Обсяг дисципліни: год / кредити ECTS	Кількість годин						Курсова робота	Вид семестрового контролю	
				Аудиторні заняття					Самостійна робота		Залік	Екзамен
				Разом	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття	Семінарські заняття				
Денна	I	II	90/3	30	16	–	14	–	60	–	+	–
Заочна	I	II	90/3	8	4	–	4	–	82	–	+	–

Програма складена на основі освітньої програми та навчального плану підготовки фахівців освітнього ступеня «магістр» (90 кредитів ЄКТС).

Розробник:

С.В. Ригель к. психол. наук, доцент кафедри практичної психології Ригель О.В.

Погоджено керівником групи забезпечення спеціальності

І.С. Флонт д. мед. наук, професор Флонт І. С.

Схвалено на засіданні кафедри практичної психології

Протокол № 7 від 03.09. 2020 р.

Зав. кафедри В.І. Стець доц. Стець В.І.

Схвалено на засіданні науково-методичної ради факультету психології, педагогіки та соціальної роботи

Протокол № 5 від 04.09. 2020 р.

Схвалено на засіданні науково-методичної ради університету.

Протокол № 9 від 15.09. 2020 р.

1. МЕТА ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Узагальнення сучасних наукових підходів дозволяє розглядати арт-терапію як метод або технологію зцілення за допомогою творчості; як спеціалізовану форму психотерапії, засновану на мистецтві, образотворчій і творчій діяльності. Арт-терапію доцільно застосовувати в комплексі реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Використання цього напрямку дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем, покращує соціальну адаптацію дитини. Це дає можливість здійснення одночасного корекційного впливу як на первинні, так і вторинні та третинні дефекти.

Метою викладання навчальної дисципліни «Арт-техніки активізації внутрішніх ресурсів осіб з вадами розвитку» є ознайомити студентів з ключовими питаннями арт-технік, формуванням та виявленням творчих здібностей людини на різних етапах її шляху до особистісної зрілості. Цедопоможєїмкращезрозумітипсихологічніпроблемилюдини, особливостіїхпізнавальної та емоційно-вольовоїсфери, проблемиформуванняособистості. Ще одна мета даноїдисципліни – ознайомленнястудентівізпсихокорекційноюроботою з використанням арт-технік, яка в більшостівипадківвикликає в людей позитивніемоції, допомагаєподолатиапатію і безініціативність, сформуватибільшактивнужиттєвупозицію. Під час вивчення навчальної дисципліни «Арт-техніки активізації внутрішніх ресурсів осіб з вадами розвитку» здобувачі вищої освіти повинні оволодіти:

а) загальні компетентності:

–Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, прийняття обґрунтованих рішень.;

–Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;

–Здатність проведення досліджень на відповідному рівні;

–Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності);

– Здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

–Здатність виявляти ініціативу та підприємливість;

– Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);

–Здатність працювати в команді.

б) фахові компетентності:

– Здатність провадити безпечну практичну діяльність за згодою пацієнта/клієнта;

– Здатність впроваджувати сучасні наукові дані у практичну діяльність;

– Здатність діяти самостійно в умовах професійної ізоляції.

Програмні результати навчання:

– Вміти аналізувати і трактувати інформацію з історії хвороби пацієнта та від інших фахівців, залучених до реабілітації;

– Вміти реалізовувати індивідуальні програми фізичної терапії, адаптовуючи практичну діяльність до змінних умов;

– Демонструвати здатність до пацієнтоцентричної діяльності за узгодженням із пацієнтом/клієнтом, його родиною, членами мультидисциплінарної команди;

– Демонструвати уміння оцінювати результати виконання програми фізичної терапії і, за необхідності, коректувати хід її виконання на основі аналізу запланованих та досягнутих результатів;

– Постійно дотримуватись безпеки для практикуючого фахівця та пацієнта/клієнта;

– Демонструвати уміння проводити самостійну практичну діяльність у сфері фізичної терапії та планувати свій професійний розвиток;

– Критично оцінювати результати наукових досліджень і різні джерела знань про практики фізичної терапії, формулювати висновки та рекомендації щодо їх впровадження у професійну діяльність;

– Визначати та аргументувати перспективні напрямки власної наукової роботи;

– Презентувати результати власних досліджень у формі доповідей, презентацій

та наукових публікацій державною та іноземною мовами;

– Дотримуватись основних юридичних вимог та Етичного Кодексу фізичного терапевта у своїй фаховій діяльності.

2. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вивчення навчальної дисципліни «Арт-техніки активізації внутрішніх ресурсів осіб з вадами розвитку» ґрунтується на компетентностях, сформованих у межах таких навчальних дисциплін: «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Пато психологічна діагностика дітей з вадами розвитку».

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Заплановані результати навчання: *знати* суть, види, сфери застосування і межі ефективності арт-технік; принципи застосування, процедурні особливості і психотехнічні прийоми арт-технік; сфери застосування і компетентності даного терапевтичного методу. *Вміти*: володіти адекватною проблемі і терапевтичній парадигмі психотехнологією її розв'язання; використовувати власний усвідомлений внутрішній автентичний потенціал (інтуїцію, творчість, продуктивну уяву, особистий досвід) при наданні психотерапевтичної допомоги клієнту; *аналізувати* чужий і рефлексувати власний терапевтичний досвід, намічати шляхи професійного зростання.

4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінювання здійснюється за шкалами оцінювання: стобальною, національною і ЄКТС.

«Відмінно» А (90 – 100 балів) отримує здобувач, який повно відтворює програмний матеріал; знає суть, види, сфери застосування і межі ефективності арт-технік; принципи застосування, процедурні особливості і психотехнічні прийоми арт-технік; сфери застосування і компетентності даного терапевтичного методу. володіє адекватною проблемі і терапевтичній парадигмі психотехнологією її розв'язання; використовує власний усвідомлений внутрішній автентичний потенціал (інтуїцію, творчість, продуктивну уяву, особистий досвід) при наданні психотерапевтичної допомоги клієнту; аналізує чужий і вміє рефлексувати власний терапевтичний досвід, намічати шляхи професійного зростання; виконав усі види навчальної роботи.

«Добре» В (82 – 89) отримує здобувач, який вірно відтворює програмний матеріал але допускається незначних помилок; знає суть, види, сфери застосування і межі ефективності арт-технік; принципи застосування, процедурні особливості і психотехнічні прийоми арт-технік; сфери застосування і компетентності даного терапевтичного методу. володіє адекватною проблемі і терапевтичній парадигмі психотехнологією її розв'язання; виявляє власний усвідомлений внутрішній автентичний потенціал (інтуїцію, творчість, продуктивну уяву, особистий досвід) при наданні психотерапевтичної допомоги клієнту; аналізує чужий і вміє рефлексувати власний терапевтичний досвід, намічати шляхи професійного зростання; виконав усі види навчальної роботи.

«Добре» С (75 – 81) отримує здобувач, який володіє програмним, але допускається незначних помилок; володіє знаннями на достатньому рівні про принципи застосування, процедурні особливості і психотехнічні прийоми арт-технік; сфери застосування і компетентності даного терапевтичного методу; володіє адекватною проблемі і терапевтичній парадигмі психотехнологією її розв'язання; виявляє власний усвідомлений внутрішній автентичний потенціал (інтуїцію, творчість, продуктивну уяву, особистий досвід) при наданні психотерапевтичної допомоги клієнту; аналізує чужий і вміє рефлексувати власний терапевтичний досвід, намічати шляхи професійного зростання; виконав усі види навчальної роботи.

«Задовільно» Д (67 – 74) отримує здобувач, який відтворює загальні положення програмного матеріалу, володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні; орієнтується у принципах застосування, процедурних особливостей і психотехнічних прийомах арт-технік; на певному рівні знає сфери застосування і компетентності даного терапевтичного методу. володіє адекватною проблемі і терапевтичній парадигмі психотехнологією її розв'язання; виявляє власний усвідомлений внутрішній автентичний потенціал (інтуїцію, творчість, продуктивну уяву, особистий досвід) при наданні психотерапевтичної допомоги клієнту; на достатньому рівні аналізує чужий і вміє рефлексувати власний терапевтичний досвід, намічати шляхи професійного зростання; виконав усі види навчальної роботи.

«Задовільно» Е (60 – 66) отримує здобувач, який відтворює загальні положення програмного матеріалу; здебільшого орієнтований на використання основних понять без повного їх співвіднесення з їхнім змістом, демонструє знання на репродуктивному рівні; припускається помилок при видах арт-технік; водночас уміє визначати шляхи професійного зростання; відчуває деякі труднощі під час розв'язання практико-спрямованих завдань; виконав усі види навчальної роботи.

«Незадовільно» FХ (35 – 59) отримує здобувач, який не знає програмного матеріалу не вміє аналізувати психологічні прояви, встановлювати взаємозв'язки між досліджуваними феноменами; невпевнений у відповіді щодо використання арт-технік активізації внутрішніх ресурсів осіб з вадами розвитку; не вміє працювати з методиками проведення арт-технік активізації внутрішніх ресурсів осіб з вадами розвитку; не здатний розрізняти переваги арт-технік в порівнянні з вербальними формами психокорекційної роботи.; не виконав усі види навчальної роботи.

«Незадовільно» FХ (0 – 34) отримує здобувач, який не продемонстрував запланованих результатів навчання з питань арт-технік активізації внутрішніх ресурсів осіб з вадами розвитку не виконав заплановані види навчальної роботи.

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

- робота на практичних заняттях;
- виконання індивідуального завдання;
- співбесіда з лектором;
- залік.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1.Арт-техніки, методи, матеріали в арт-терапії: теоретичні та прикладні аспекти вивчення

Арт-технік в психологічній науці. Розуміння арттерапії у різних психотерапевтичних напрямках. Використання образотворчого мистецтва з психодіагностичною, психокорекційною та психотерапевтичною метою.

Тема 2. Арт-техніки в формуванні мотиваційної сфери у дітей з особливостями в розвитку

Специфіка роботи з дітьми, що мають порушення слуху, порушення зору, органічні ураження мозку. Мобілізація творчого потенціалу людини.

Тема 3. Використання арт-технік в практиці казкотерапії

Ознайомити із принципами казкотерапії та способами використання у ній арт-технік.

Казка як двері до колективного несвідомого, як спосіб контакту з дитячими ресурсами; як вказівка до дії; як засіб “обходу” опору. Архетип і символіка казки. Відомі казкові персонажі, архетипічне значення образів. Діагностичні критерії в казці.

Індивідуальна казкотерапія. Варіанти створення клієнтами казок, їх діагностичне значення, шляхи інтерпретації. Складання казки метафори на замовлення клієнта.

Групова казкотерапія. Конструювання казкових сюжетів у групі. Корекція та діагностика за допомогою казок при роботі в групі.

Тема 4. Графічні арт-техніки. Психомалюнок в арт-техніках

Загальні принципи використання психомалюнків. Функції психомалюнків в арт-терапевтичній роботі. Принципи застосування малюнка у психодіагностиці. Способи інтерпретації психомалюнків в психодіагностиці. Класичні діагностичні засоби. Види малюнків (за Г. Рідом). Кольорова карта для арт-терапії (за Л. Штейнхард). Інтерпретація ліній (за Л. Штейнхард). Принципи інтерпретації малюнка (за Г. М. Ферсом). Розташування зображення на листку, теорія поділу поля (за І. Жолле). Індивідуальні та групові форми використання психомалюнків у психокорекції. Специфіка використання психомалюнків в роботі з дітьми. Ігрові форми роботи. Використання малюнка для визначення розумового розвитку дитини.

Тема 5. Арт-техніки роботи з піском

1. Принципи пісочної терапії. Визначення поняття і специфіка пісочної терапії. Історія пісочної терапії. Подання інструкції при роботі з піском. Темі, що пропонуються для пісочної терапії. Обладнання для роботи з піском. Піднос: форма, колір, розміри. Матеріали: пісок, вода, предмети пісочниці. Типи предметів, які використовуються в пісочній арт-терапії. Проективна психодіагностика в пісочниці (індивідуальна та групова форми). Карти пісочної арт-терапії. Символика відбитків на піску та форм з піску. Способи збору психодіагностичної інформації в індивідуальній роботі. Основні психодіагностичні „мішені” в груповій роботі. Психокорекція в пісочниці (індивідуальна та групова форми). Покази до застосування індивідуальної та групової пісочної арт-терапії. Прийоми обговорення. Основні способи гри з піском і водою. Психопрофілактика, розвиток і навчання в пісочниці. Ігри на розвиток тактильно-кінестетичної чутливості і дрібної моторики рук (вправа „Відбитки наших рук”). Ігри на розвиток фонематичного слуху, корекцію звукомови, навчання читанню і письму (вправи „Подорож до звуків”, „Письмена на піску”). Пізнавальні ігри: географічні, фантастичні, історичні (за Т. Д. Зінкевич-Євстігнєвою).

Тема 6. Арт-техніки у парній роботі

Особливості групових арт-технік. Переваги групової арт-терапії. Основні відмінності групової арт-терапії від індивідуальної арт-терапії. Організація спільної зображувальної роботи в парах, що дозволяє розвивати комунікативні навички, досліджувати і коректувати соціальні ролі і звичні форми поведінки.

Тема 7. Арт-техніки роботи з природними та синтетичними матеріалами

Загальні принципи використання природних та синтетичних матеріалів. Мета застосування природних та синтетичних матеріалів. Види природних та синтетичних матеріалів. Створення виробів з природних матеріалів. Мозаїки з зерен, з ракушок. Робота з овочами у техніці овочевих печаток. Робота з тканиною, гудзиками, шнурівками. Робота з тканиною у вправі „Тактильний портрет”. Робота з гудзиками. Робота зі шнурівками. Вправа „Малювання за допомогою клубка” (за Н. Лебен). Робота та вправи зі сірниками. Виготовлення зі сірників візерунків та об’ємних предметів. Ознайомлення зі способами використання різних природних та синтетичних матеріалів у роботі з арт-техніками.

Тема 8. Використання арт-технік у психокорекційній роботі з сім’ями

Дослідження і корекція відносин в сім’ї, їх динаміки, структури. Формування позитивного образу сім’ї та сімейних відносин. Вправа „Сімейний портрет”. Вправа „Емоційні портрети”. Вправа „Поточний момент”.

Вправа “Найважливіші речі”. Вправа “Спільний сімейний малюнок”.

Перелік практичних занять для здобувачів денної форми навчання

- Арт-техніки, методи, матеріали в арт-терапії: теоретичні та прикладні аспекти вивчення.
- Арт-техніки в формуванні мотиваційної сфери у дітей з особливостями в розвитку.
- Використання арт-технік в практиці казкотерапії.
- Графічні арт-техніки. Психомалюнок в арт-техніках.
- Арт-техніки роботи з піском. Арт-техніки у парній роботі.
- Арт-техніки роботи з природними та синтетичними матеріалами.
- Використання арт-технік у психокорекційній роботі з сім'ями.

Перелік практичних занять для здобувачів заочної форми навчання

- Арт-техніки, методи, матеріали в арт-терапії: теоретичні та прикладні аспекти вивчення.
- Арт-техніки в формуванні мотиваційної сфери у дітей з особливостями в розвитку.

7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота здобувача вищої освіти з навчальної дисципліни містить: опрацювання теоретичного матеріалу; виконання завдань згідно з переліком компетентностей, що формуються у межах кожної теми навчальної програми; написання групової самостійної роботи; підготовку до заліку.

- Основні фактори психотерапевтичного впливу в арт-терапії.
- Особливості етапу формування психокорекційних відносин і початку творчої діяльності.
- Особливості етапу зміцнення і розвитку психокорекційних відносин і продуктивної творчої діяльності.
- Завершальний етап (термінація) в роботі з арт-техніками.
- Обговорення з клієнтами цілей, характеру і умов роботи із застосуванням арт-технік.
- Види індивідуальної психокорекційної роботи.
- Особливості групових арт-технік.
- Внутрішньогрупові комунікативні процеси і відносини в групі, яка працює з арт-техніками.
- Етапи групової роботи із застосуванням арт-технік.

8. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Засвоєння здобувачами вищої освіти теоретичного матеріалу перевіряється шляхом усного опитування за темами практичних занять, оцінки умінь студентів аналізувати різні дослідницькі ситуації, виконувати завдання за змістом теми, написання групової самостійної роботи, співбесідою з лектором та заліком.

Кожне практичне заняття передбачає виконання системи завдань, адекватність та повнота розв'язання яких оцінюються максимально 5-ма балами. Кількість балів, що виставляється за практичне заняття, враховує: відповіді здобувачів на проблемні питання за змістом теми; обговорення проблемних ситуацій; уміння використовувати знання під час розв'язання практичних завдань. Здобувачі вищої освіти повинні бути готові до групового контролю на заняттях (тестування, фронтальне опитування, дискусія). Під час оцінювання враховується: 1) наявність і характер засвоєння психологічних знань (рівень усвідомлення, міцність запам'ятовування, обсяг, повнота та точність знань); 2) якість актуалізації знань (логіка мислення, аргументація, послідовність і самостійність викладу); 3) рівень оволодіння відомими прийомами аналізу психологічних фактів, сформованість умінь і навичок використання засвоєних знань; 4) прояв творчості й самостійності в

навчально-пізнавальній діяльності.

Критеріями оцінювання написання групової самостійної роботи: ступінь виконання завдання (5 балів); повнота розкриття (10 балів); обґрунтованість та аргументованість основних структурних компонентів (5 балів). Максимально 20 балів.

Семестрова підсумкова оцінка (залік) (100 балів) складається з балів, отриманих на практичних заняттях (60 балів), під час співбесіди з лектором (20 балів) та за написання групової самостійної роботи (20 балів).

Розподіл 100 балів між видами робіт:

Поточне оцінювання			Залік
Робота на практичних заняттях	Співбесіда з лектором	Групова самостійна робота	
60	20	20	100

Бали за роботу на практичних заняттях в кінці семестру нараховуються за формулою $x = A/n \cdot 14$, де A – сума усіх поточних оцінок, включаючи оцінки «2», а n – їх кількість (не менше шести). Кількість балів x заокруглюються до цілих. Якщо середня оцінка $A/n = 2,5$, то кількість балів, які отримує здобувач вищої освіти на підставі оцінок поточного контролю, дорівнюватиме ($x = 0$).

Підготовка до заняття передбачає підготовку студентами усіх питань, винесених для обговорення на практичному занятті та підготовку самостійних завдань. Співбесіда з лектором проводиться в кінці семестру за наперед оголошеним розкладом.

Підсумкова семестрова оцінка визначається на основі набраної студентом кількості балів з усіх виконаних і захищених видів навчальної роботи і виставляється за шкалою: університетською (стобальною), національною і ЄКТС.

Отримані бали переводяться в національну шкалу оцінювання та шкалу ECTS відповідно до таблиці:

Сумарна оцінка (у балах)	Екзаменаційна оцінка, оцінка з диференційованого заліку	Сумарна оцінка (у балах)	Оцінка за шкалою ECTS
90–100	«відмінно»	90–100	A
75–89	«добре»	82–89	B
		75–81	C
60–74	«задовільно»	67–74	D
		60–66	E
0–59	«незадовільно»	35–59	FX
		0–34	F

Залік за талоном №2 і перед комісією проводиться в усній формі з оцінюванням за стобальною шкалою.

9. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Не передбачено

10. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні

1. Копытин А. И. Системная арт-терапия / А. И. Копытин. – СПб. : Питер, 2001. – 234 с.
2. Копытин А. И. Теория и практика арт-терапии / А. И. Копытин. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
3. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии : подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2005. – 256 с.
4. Никитин В. Н. Арт-терапия : учебное пособие. Москва :КогитоЦентр, 2014. 327 с.
5. Практическая арт-терапия : лечение, реабилитация, тренинг. – М. :Когито-Центр, 2008. – 288 с.

Додаткові

1. Арт-терапия / Сост. и общ.ред. А. И. Копытина. – СПб. : Питер, 2001. – 320 с. – (Серия „Хрестоматия по психологии”).
2. Арт-терапия : новые горизонты / Под.ред. А. И. Копытина. – М. :Когито-Центр, 2006. – 336 с.
3. Арт-терапия в эпоху постмодерна / Под ред. А. И. Копытина. – СПб. : Речь, 2002. – 224 с.
4. БетенскиМ. Что ты видишь? Новые методы арт-терапии / М. Бетенски ; пер. с англ. М. Злотник. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 256 с. : ил. – (Серия „Ступени психотерапии”).
5. Будза А. Арт-терапия. Йога внутреннего художника. СанктПетербург : Северо-Запад ; Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 317, [2] с.
6. Ваверниесе И., Кревица Э., Упмале А. и др. Искусствотерапия / под ред. К. Мартинсонепер ; пер. с латыш. А. Карповой. СанктПетербург : Речь, 2014. 351 с.
7. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Грабенко Т. М. Практикум по креативной терапии. Санкт-Петербург : Речь, 2001. 390 с. 3
8. Киселева М. В. Загадка арт-терапии, или Пробуждение внутреннего ребенка. Санкт-Петербург ; Москва : Речь, 2019. 77, [3] с.
9. Кокоренко В. Л. Арт-технологии в подготовке специалистов помогающих профессий / В. Л. Кокоренко. – СПб. : Речь, 2005. – 101 с.
10. Копытин А. И. Психодиагностика в арт-терапии. СанктПетербург : Речь, 2014. 284 с.
11. Копытин А. И. Руководство по групповой арт-терапии / А. И. Копытин. – СПб. : Речь, 2003. – 320 с.
12. Копытин А. И. Руководство по детско-подростковой и семейной арт-терапии / А. И. Копытин, Е. Е. Свистовская. – СПб. : Речь, 2010. – 250 с.
13. Копытин А. И. Техники аналитической арт-терапии : исцеляющие путешествия / А. И. Копытин, Б. Корт. – СПб. : Речь. – 144 с.
14. Лебедева Л. Д., Никонорова Ю. В., Тараканова Н. А. Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт-терапии. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 332 с.
15. Никитин В., Цанев П. Образ и сознание в арт-терапии. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва :Когито-Центр, 2018. 268 с.
16. Новикова К. В. Теория и практика арт-терапии : учебное пособие. Хабаровск : Издательство ТОГУ, 2016. 275 с.
17. Платонова О. В., Жвйтиашвили Н. Ю. Арттерапия в художественном музее : Учеб. пособие для гуманитар.-худож. вузов. Санкт-Петербург :СпецЛит, 2000. 143 с.
18. Практикум по арт-терапии / под ред. А. И. Копытина. СанктПетербург : Питер, 2000. 443 с.
19. Терапия искусствами: интермодальный подход = Expressiveartstherapy : сборник статей / под ред. Е. В. Буренковой, В. В. Сидоровой. Пенза : Соколов А. Ю., 2017. 134 с. 20. Ферс Г. М. Тайный мир рисунка. Санкт-Петербург : Европейский дом, 2000. 165 с.
21. Штейнхардт Л. Юнгианская песочная психотерапия. СанктПетербург : Питер, 2001.
22. Яценко Т. С. Психологічніосновигруповоїпсихокорекції. Київ :Либідь, 1996.